

Urbanová, Svatava

**Tematizace lidských životních světů perspektivou dětí a dospělých, aneb, O
receptivním potenciálu próz Petry Soukupové**

Bohemica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 2, pp. 82-96

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2024-2-6>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81216>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 31. 01. 2025

Version: 20250114

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tematizace lidských životních světů perspektivou dětí a dospělých aneb

O receptivním potenciálu próz

Petry Soukupové

Svatava Urbanová

ABSTRACT

Thematization of Human Life Worlds from the Perspectives of Children and Adults, or On the Receptive Potential of the Prose of Petra Soukupová

The contemporary Czech writer Petra Soukupová freely moves between at least two areas: she writes for both children and adults and also works as a film screenwriter and dramaturge. Since her first prosaic texts up until today she has focused on different ways of communication within the family and among peers. This narrative prism manifests itself in varying narrative angles and perspectives of different protagonists being presented and experienced in diverse situations and through speech. Interpersonal relations are presented both through the perspective of the child and the adult. The real world is consequently depicted as a whole through its detabuization and the narratives usually employ an open ending.

KEYWORDS

Petra Soukupová; contemporary Czech prose; reflections on childhood and adulthood; literature for children and young adults.

KLÍČOVÁ SLOVA

Petra Soukupová; současná česká próza; reflexe dětství a dospělosti; literatura pro děti a mládež.

Zaměříme-li se nyní na tvorbu Petry Soukupové (1982), prozaičky, scénáristky, produkční, dramaturgyně, výrazné osobností současné české prózy, autorky etablované v literatuře pro dospělé i v literatuře pro děti, překládané a s oblibou čtené také v zahraničí¹, není tomu náhodou. Debutovala románem *K moři* (2007), „netradičním typem rodinné ságy“ (PIORECKÁ 2014: 535), za kterou obdržela Cenu Jiřího Ortena (2008). Paralelně vznikl stejnojmenný filmový scénář. Znovu na sebe upozornila povídkovým triptychem *Zmizet* (2009), vyhlášeném 2010 v Magnesii Liteře za Knihu roku, nominovaném na Cenu Josefa Škvoreckého. Podle jedné z povídek autorka napsala scénář *Na krátko*. V oblasti literatury pro děti a mládež (dále jen LPM) debutovala prázdninovým příběhem *Bertík a čmuchaadlo* (2014), v němž mluvící zvířátko podivného původu přivede devítiletého chlapce zklamaného z rozpadu rodiny k sebepotvrzení a větší toleranci vůči novému partnerovi své maminky. Příběh nevede jen k pochopení „jak to v životě chodí a jak by se v daných situacích měly děti zachovat“ (TKAČÍKOVÁ 2014: 46). Zdaleka nejde o návod chování, ale o proměnu horizontu vidění ve společenských prózách literatury pro děti a mládež (ZAJAC 1989; STANISLAVOVÁ 1995). Na rozdíl od předcházejících děl pro dospělé Soukupová zde vyvolává napětí prostřednictvím dětské hry a imaginace, spojené s ochotou naslouchat něčemu jinému než sobě. Objevuje-li se šťastný konec, je tomu zejména proto, že se rozšiřuje diapason lidských situací. Nejedná se o pohádku, ale o společenskou prózu s prolnutím reálného a fantazijního světa dítěte. Soukupová zde bezděčně naplňuje potřebnost koexistence aspektu dítěte a aspektu dospělého (MIKO 1973; KOPÁL 1997: 20–24). Záměrně připomínáme pojmosloví slovenských badatelů (F. Mika, J. Kopála, P. Zajaca, L. Plesníka, R. Bílika aj). Nitranská škola ve svých teoretických základech a literárněvědných reflexích nikdy nenechávala stranou literaturu pro děti a mládež jak ve vztazích autora k realitě, tak s ohledem na komunikační ambivalentnost.

Pro výběr děl bylo pro nás rozhodující, zda se jedná o intencionální prózy. Soukupová je celkem ustálenou autorkou se stabilními tématy a návratnými motivy. Jistě by stálo za pozornost sledovat recepční potenciál nedospělého recipienta ve všech prózách, např. v souboru *Zmizet*. Tento přístup však necháváme nyní stranou výkladu a soustředíme se na dvojediný přístup k protagonistům dospělým a dětským, směřující od *Bertíka a čmuchaadla* k *Divným dětem a smutné kočce*. Vidíme, že se Petra Soukupová postupně stávala dvojdomou autorkou (ZAJAC

1) U P. Soukupové se zkraje oceňovala čtivost, zatímco nyní se ozývají literárněkritické názory, že tato čtenářská přístupnost a oblibenost přecházejí k ideálu tzv. kvalitního mainstreamu. Viz EDER 2024.

1993: 76)². Dovede zachytit všednost i mimořádnost, vzájemné vztahy rodičů a dětí, dětských vrstevníků navzájem, dospělých mezi sebou, lidí různých věkových kategorií a zájmových orientací, známých i neznámých, neboť všichni spolu v životě nějakým způsobem komunikují. Próza *Bertík a čmouchadlo*, autorčin debut v LPM, byla záhy zařazena do prestižního katalogu knih pro děti a mládež z celého světa *White Ravens*. Nicméně svou tematikou a zvolenou modalitou se próza nestala nijak výjimečnou. Tím se stávají až následující prózy, kdy autorčin záměr a naplnění čtenářského očekávání prochází fázovým posunem³. V roce 2017 jí vycházejí dvě knihy najednou: *Kdo zabil Snížka?* a *Nejlepší pro všechny*, které můžeme považovat za literární diptych.

Literární diptych

Diptychem se zde míní nikoliv dvousvazkové dílo. Autorka vytvořila jednu intencionální a druhou neintencionální prózu. Jedná se o dvě samostatné knihy, které se osvětlují navzájem, jsou-li čteny dohromady. Dospělým čtenářem mohou být přijímány jako volné rozvíjení látky, tématu a problému literárně transformovaných do životních jevů (RAKÚS 1993: 7), před dospívajícím čtenářem se otevírá širší prostor krizových situací v rodině, rozpoznává relativitu vztahových jistot ve světě dospělých. Soukupová vytvořila komplementární, přitom soběstačný prozaický knižní pár. Nicméně intencionální „Snížek“ je napsán s dobrodružně-detektivní zápletkou, dětský aspekt je tady nosným potenciálem, zatímco druhá kniha je sociálně vztahová, pojednává navíc o povlovném přechodu od dětství k dospělosti. Martina, vypravěčka příběhů v *Kdo zabil Snížka?* (SOUKUPOVÁ 2017a), si přeje mít svého psa. Avšak dívkou vybrané štěně oplývá neduhy. Bílý chlupatý pes je hluchý, neučennivý, uštěkaný, věčně utíká z domu. Snížkovi se vesničané raději vyhýbají a mimo dívčiny kamarády se ho každý straní. Pobíhajícího psa nakonec někdo přejede. Navazující novela *Nejlepší pro všechny* (SOUKUPOVÁ 2017b) je určena spíše staršímu čtenáři. Vyznačuje se jistým odklonem od soustředěného dobrodružného pátrání po tom, co

2) Dvojdovým autorem se myslí ten spisovatel, který např. publikuje ve dvou národních literaturách, vyniká zároveň ve více uměních (např. ve výtvarném, hudebním), v různých médiích (např. filmovém, dramatickém), tvoří pro dospělé i pro děti. Řada autorek mladší a nejmladší generace (např. Markéta Pilátová, Jana Šrámková, Olga Stehlíková, Petra Horáková, Alena Mornštajnová ad.) se soustřeďuje na rodinné a mezilidské vztahy, pohybuje se v různých časových souřadnicích a tematicky propojuje nové tisíciletí s předcházejícím obdobím.

3) V recenzi Kamily DRAHOŇOVSKÉ (2018) se v souvislosti s diptychem zmiňuje marketingový postup.

se vlastně Snížkovi stalo, směřuje ke konfliktům ve vztazích mezigeneračních. Obě knihy vyšly současně a podle recenze v časopise *Host* první díl „nabízí jakousi dětskou variantu události“ (KÁRA 2018: 50), jinde se uvádí, že navazující novelou mladší čtenář získává pocit nadstandardní znalosti fikčního světa a nechtěně objevuje komplikovanější pozadí rodinných vztahů. Další kniha je pojata jako volné pokračování děje, odehrává se na stejném místě, se známými postavami z knihy pro děti, ovšem se situacemi viděnými z úhlu dalších dvou generací. Již název druhé knihy evokuje čtení ve více významových rovinách. Co nebo pro koho bude „to“ nejlepší pro všechny? Pro chlapce Viktora, kterého známe již z první knihy? Pro ovdovělou babičku Hanu, která volný čas naplňuje pečením koláčů a prací na zahrádce, nebo pro matku Evu, divadelní herečku, samoživitelku? Partnerství (mezi dětmi a dospělými, mezi mužem a ženou) je vždy založeno na zodpovědnosti, tady se text výrazněji koncentruje spíše na nedostatečné vzájemné vztahy. Dominuje dospělý aspekt s relativizujícím závěrem.

V novele *Nejlepší pro všechny* Soukupová sice propojuje svět dětí a dospělých, tematizuje lidský životní svět jako celek, nic nezatajuje, avšak nechápe je ani jako dvě od sebe neoddělitelné entity, jakými je ontologie a specifický způsob podání, v němž se bere v potaz odlišná dětská recepce a interpretace uměleckých textů (BILÍK 2009: 8). Do Martinina dětského pátrání po vrahovi Snížka se sice zapojuje Viktor, který dočasně bydlí u babičky na venkově, avšak zkraje ho více zajímá počítač a připojení wi-fi než sousedé nebo vztahy v rodině. Na maminkino herecké povolání a její věčné výjezdy si Viktor zvykl. Nicméně k prohloubení citového sblížení neprospěje krátká milostná avantýra jeho maminky s babiččiným sousedem, ženatým mužem. U Soukupové se v mnoha prózách zachycuje míjení dospělých a dětí, starších rodičů a dospělých potomků. Ti nedovedou postřehnout ve všech detailech spletné vztahy ve vlastní rodině, natož je pojmenovat a vyrovnat se s jakýmsi životním provizoriem.⁴ Autorka se pokusila zachytit životní situace a zasáhnout své čtenáře napříč věkovému rozrůzněním, ostatně v současné LPM dochází k rozmývání věkových hranic. Tady však došlo k „nerovnováze mezi textem a čtenářem“ (ISER 2009: 81). Nicméně autorka se alespoň pokusila rozšířit sociální semiosféru rodinných vztahů.

V současných prózách se často tematizuje komunikační funkce, přičemž funkce se myslí hodnota, smysl, účinek, které se mohou uplatnit na úrovni čtenářského zážitku, recepčně i funkčně (PLESNÍK 1995: 26). Ve druhé próze diptychu se

4) V české literatuře se v posledních dvou dekadách zvyšuje počet a typ proměn v soukromém životě, neboť se dynamicky transformují příbuzenské a rodinné struktury (FIALOVÁ 2014, s. 347–350), rodiče se rozcházejí, děti se dostávají do střídavé péče rodičů, vyrovnávají se s pozicí vlastních a nevlastních sourozenců.

časové a prostorové reálie vztahují více k dospělým postavám, do centra příběhu se dostává rodina. Virtuálním příjemcem samozřejmě může být čtenářsky zkušenější čtenář, který je s to číst text v širších axiologických souvislostech. V knize *Nejlepší pro všechny* se střídá pohled Viktora, babičky Hany a matky Evy (DRAHOŇOVSKÁ 2018), aspekt dětský a aspekt dospělý se sice prostupují, avšak není zde nikterak monitorován proces dospívání. Pubescenty zajímají vzájemné rodinné vztahy především tehdy, došlo-li k setkání s obdobnými životními situacemi. Oba tituly získaly nominace na cenu Magnesia Litera 2018, dovedly upoutat pozornost odborné kritiky i čtenářů z řad mediátorů (učitelů, knihovníků, vychovatelů), nicméně ptáme se, jsou-li dostačující k „recepčnímu bytí“ (MIKO 1994)? Jaký je ontologický status takto pojatého diptychu? Prózy se sice nadále vyznačují autorčinými nezaměnitelnými stylistickými a výrazovými vlastnostmi a suverénní vypravěčskou metodou, avšak ptáme se, zda jsou dostačující k plné čtenářské konkretizaci.

Klub divných dětí

Pro svou následující prózu pro děti zvolila Soukupová přitažlivý název *Klub divných dětí* (2019). Skládá se ze dvou částí: ta první se odehrává v městském prostoru a nese název *Divný děti*, druhá část je spojena s cestou do neznáma a je opatřena titulem *Spolu*. V první části se dostáváme do rodin dětí a do školního prostředí, ve druhé dochází k posunu, děti pronikají do volné přírody, dochází k socializačním změnám, zvyšuje se dramatičnost, dobrodružnost a tajemnost (děti mj. přespí v dřevěné chatce letního tábora). Pouť za dobrodružstvím začíná přípravami na cestu. Východiskem útěku byla ovšem také jinakost, disharmonie v rodině a deformované nebo oslabené sebevědomí dětských protagonistů. Každý člověk se může jevit jinak pohledem svým a lidí z bezprostřední blízkosti, někdy se děti mohou zdát značně podivné svým vzhledem i zvláštními zájmy. Stačí, když jsou senzitivnější a chovají se nekonvenčně. Např. Milu více zajímá příroda s pohyby větví a mraků, hmyzu a pavouků než lidské hemžení. Katka je samotářská. Než by naslouchala tlachání posměvačných spolužaček, čte si v ústraní. Petr je nápadně podprůměrného vzrůstu, navíc je bojácný, Franta je fyzicky handicapovaný, chodí s berlemi. Mila - „mentál“, Katka - „pašík“, „tlusťoška“, „velryba“, Péta „sušinka“ a Franta „kripl“ se sblížují, když zjistí, že je pro ně utrpením jet s ostatním spolužáky do školy v přírodě. Na rozdíl od trojice

dětí z víceméně chápajících rodin se Petr doma ani neumí bránit, a tak přivítá návrh svých nových kamarádů, že místo školního pobytu podniknou společnou tajnou výpravu (URBANOVÁ 2020: 70). V *Klubu divných dětí* se setkáme s expozicí v podobě přípravy dětí. Ta souvisí nejen s osamostatněním se (nezávislostí), ale také s potřebou alespoň na chvíli se cítit jinak, být považován za někoho jiného. Dokonce si nabarví vlasy načerno, Petr s Katkou se obléknou do dívčích šatů. Během společné cesty se děti sblíží a spřátelí, přes drobné i větší hádky a rozpory se dovedou dohodnout. Největší počet slovních přestřelek se možná vztahoval k cíli cesty, avšak tím, že se záhy setkali se zlým člověkem střílejícím ptáky, sjednotí se, vzájemně se ještě více podporují. Např. Frantu s Milou spojí myšlenka, že pomstí postřeleného drozda. Společné prožitky děti sblížují, sled dramatických událostí se stupňuje, sílí empatie. Čtvrtáčka Mila se stává Frantovým parťákem také proto, že se ničemu nepodivuje a dovede nečekaně statečně jednat. Franta lituje, že nic z toho nenatočil pro YouTube, protože ve spěchu nechal v chatce svůj mobil. Důležitým se však stává jeho reakce v kapitole Skleňníky: „Tohle stejně není pro lidi, i když by to mělo milion zhlédnutí. Nic, co jsme tu zažili, vlastně nepotřebuju mít natočený. Je to lepší, když je to jenom naše, chápeš?“ (SOUKUPOVÁ 2019: 194).

Jiným uzlovým bodem se stane moment, když se za tmy někdo začne dobývat do chatky. Společně překonávají strach, zažívají chvílky bezradnosti, otálení, povzbuzení a akčnosti. Na ohraničené malé ploše, stísněně, ale odhodlaně se postaví na odpor. Čeká je překvapení a reakce nemá nic společného s obranou. Každý ze čtveřice dětí reprezentuje jiný typ introverta s jinými osobnostními rysy a společná cesta ve smyslu změny prostředí, nebo v metaforické verzi vybočení z dosavadní „životní cesty“, je zastihuje v citlivém věkovém rozpětí od deseti do čtrnácti let. Víme, že právě tehdy se méně naslouchá druhému, natož dospělému, děti samy sobě rovněž nerozumí. Společná cesta a zážitky se však podílejí na dvou formativních účincích. Mimo přátelství Mily s Frantou dojde k dalšímu sblížení. Sčtetlá sedmačka Katka a výtvarně talentovaný čtvrták Petr si naplánují, že po návratu domů vytvoří psaný a kreslený příběh o prožitém dobrodružství. V závěrečné kapitole s názvem Uvidíme se jsou děti ze čtveřice *Klubu divných dětí* jiné než na začátku knihy. Zkušenosti hrdinů souvisí se sociálními a emočními dovednostmi, přináší dvojitý efekt. Protagonisté se začnou považovat za členy dětské party, která má svá tajemství, společná cesta se stává málem iniciačním aktem. Dále „divné děti“ nabyly na sebevědomí, důležité schopnosti pro úspěšnost člověka v životě. Znovu je zde tematizován kontrast mezi světem dětí a světem dospělých, přitom myšlenka propojenosti není zprostředkována v autorské řeči.

Autorka nezapře svou scénářistickou praxi. Pracuje s rychlými střihy a nekonvenčně mění perspektivy vidění, rozšiřuje sémantické pole významů jak ve vlastních snech a představách, tak v reálném životě. Zážitky dětské party udržují čtenářskou pozornost také zvoleným dávkováním kontrastů, neboť každé z dětí má odlišné zájmy i představy o zábavě a trávení volného času, přitom se nevyklučuje, že si mohou rozumět. Vyprávění je členěno do krátkých výstižně pojmenovaných kapitol řazených podle toho, kdo ze čtveřice dětí promlouvá. Od první věty knihy: „Jsem divná, já to vím. Víím to už dlouho, takže jsem si už zvykla, že se na mě lidi někdy dívají...“, až po poslední na rozloučenou: „Čau, řeknu všem, ale dívám se na Milu. ‚Tak se uvidíme,‘ řekne Mila a má pravdu. Uvidíme se“ (SOUKUPOVÁ 2019: 207).

Autorka se vyjadřuje osobitým způsobem. Její stylizace expresivity se většinou opírají o realitu a také přirovnání (morfologická, lexikální, frazeologická), která slovenský teoretik František Miko v obecné rovině označuje jako „zážitkové výrazy“ (MIKO 1969), jsou většinou nelyrické. Vnitřně strukturovaný text s uvozením jména a krátké mezikapitoly umocňují „recepční bytí“, představy o tom, co se děje a co právě proběhlo. Prózy Petry Soukupové jsou s četností překládány do cizích jazyků. Ptáme-li se, zda v LPM mimo téma a volbu dětských postav zaujala autorka také svou jazykovou a stylistickou osobitostí, zdánlivou jednoduchostí, odpovíme pozitivně, neboť vertikální členění textu násobí dynamiku děje a akční dialogy připomínají dramatizaci.

Divné děti a smutná kočka

Próza *Divné děti a smutná kočka* (2023) volně navazuje na autorčin *Klub divných dětí* (2019). Připomeňme si, že čtveřici dětí: Katku, Milu, Petra, Frantu tehdy sblížila nechuť k něčemu školně povinnému. Spiklenecká příprava i zážitky ze společného výletu se staly formotvorné. Z izolovaných subjektů se poprvé stala parta. Pro Soukupovou je příznačné, že čtenáře nezaujme ani tak příběh, jako spíše postavy a způsob podání a vnímání situací dětskými protagonisty. Změny vypravěčských perspektiv dovolují uchopit události prostřednictvím detailů a zprostředkovat vnitřní prožívání určitého děje každé z postav. V *Divných dětech a smutné kočce* se však posouváme dále. V souladu s předcházející prózou se věnuje pozornost nejen dětským hrdinům, ale také společenským vazbám. Katku sice dále trápí obezita a únikem z reality nadále zůstává četba; brejlatá

Mila se znovu zajímá více o mraveniště než o lidi; prcek Petr svůj strach ještě intenzivněji vkládá do svého malování hororových obrázků a těžce snáší otcova opakovaná srovnávání s bratrem. Frantův handicap přetrvává a prohlubuje se jeho záliba v počítačových hrách. Nepřesouváme se do minulosti, zápletky a zřetězované události se odehrávají teď a nyní, v několika málo dnech za sebou. Rodiče Mily pozvou děti na poslední týden prázdnin do pronajaté chaty na venkově. Jen tři ze čtveřice přijmou pozvání bez váhání. Frantovi se zkrátka nechce. Když dorazí do vesnice, je příšerně horko a všichni chtějí k vodě. Jen Katka se stydí svléknout a rozhodne vrátit se s Miliným tátou do města. Zůstává tedy dvojice Mila a Petr. Naštěstí se záhy spráteli s Luisou a Eliášem (Elím) z nedaleké rekreační chalupy. Čas plyne pomalu, děti se nudí, a když se na zahradě objeví kočka, stává se vítanou změnou. Podle dětí má směšná kočičí ouška a celkově smutný výraz. Dospělí konstatují, že bude šlechtěná, pro venkovské prostředí neobvyklá. Děti přikládají jejímu příchodu až symbolický význam, nechtějí ani slyšet o tom, že kočky se rády toulají a odjakživa si dělají, co chtějí. Starost o záhadnou kočku se dostává do středu zájmu nově vytvořené čtveřice kamarádů, stane se prázdninovou událostí spojenou s rozhodnutím na vlastní pěst vypátrat jejího majitele/majitelku. Jako účastníci dramatického děje si děti pokládají otázky, hledají odpovědi, snaží se utajit své plány před rodiči, aby se o ně nestrchovali a neodrazovali je. Dostávají se až k domu paní Machové, osoby ve vesnici značně neoblíbené. Autorce se daří vztahově gradovat napětí, aniž by rezignovala na popis prostředí a tajuplnost. Přes bujnou fantazii mají děti smysl pro realistické vidění a všímají si všedních věcí, na které pohotově reagují. V próze *Divné děti a smutná kočka* zaujme dětské vnímání světa dospělých, který ctí a respektují, jestliže samy nejsou podceňovány. Výprava za tajemstvím smutné kočky je zde spojována s neméně tajemným životem staré ženy vyloučené z vesnické komunity. V době, kdy se setkávají, potřebuje pomoc a děti to pochopí. Potlačují strach a pohotově jednájí.

V próze se objevuje řada epizod a situací, s nimiž se mladí čtenáři mohou konfrontovat. Zaujme nás mj. analogie chování smutné kočky a Eliho. Toho také zničehonic napadne utíkat, bez příčin a udání směru. Někdy utíká před psem, který ho vztekle následuje, jindy kdoví proč. Elí, pravděpodobně s autistickou diagnózou, se mimo útky vyznačuje také tím, že nesnáší cizí doteky. Kočka a Elí svou přichylností však potvrzují něco obtížně předvídatelného: proces vztahové volby a rozumění. Chlapci vůbec nevdají, že kočka za ním chodí jako pejsek. Ve vztahu k neznámým lidem a nebezpečí se zřejmě zvířata jeví senzitivněji. Jindy Elí nedovede přemoci vztek, hází předměty, především zuří na

mobil. Přitom rád hraje Pokémony Go a hry na mobilu. Nedovede se zkrátka někdy ovládnout, na druhé straně se chová statečně a čestně. Svě milované mamince poprvé zalže, protože chce pomoci zraněné paní Machové. Jeho řečový part i nonverbální komunikace, nečekané reakce a chování se někomu nemusí líbit, ale děti z party tomu nevěnují nijak zvláštní pozornost. Stačí, že Elího má neustále na očích jeho sestra.

Soukupová se nevyhýbá ani dalším citlivým problémům, které nezesměšňuje. Dialog dětí přechází až do vnitřního monologu. V kapitole *Je Petr gay?* zaznívá Luisina výtka:

„Hele, nech toho.“

„Čeho?“

„No toho, jak pořád souhlasíš s Elím. A pořád se na něj díváš.“

„Já se na něj nijak nedívám.“

„Díváš. Ale on to takhle nemá.“

„Jak? Co jako?“

„Ty ses do něj zamiloval.“

„Cože? To teda nezamiloval!“

„Já to poznala,“ trvá na tom Luisa.

„Ale já nejsem gay, jak bych se mohl zamilovat do kluka?“

„Já asi taky ne,“ řekne mi Elí a mě to nějak naštvě.

„Proč mi to říká? Protože bejt gay je něco špatnýho? To teda není. Je fakt, že žádná holka se mi nelíbí a Elí jo. Ale to přece ještě nemusí nic znamenat. Anebo kdybych fakt byl, tak co? Rodiče se asi budou zlobit. Táta určitě. Nejsem dobrej na sport, a teď budu ještě gay. No a co? Stejně už mi vadí, že mi nejde sport. Tak je to jedno...“ (SOUKUPOVÁ 2023: 169).

Dospělí, děti, zvířata

U Soukupové je svět dospělých na vesnici prostoupen ještě většími konvencemi než ve městě. Každý ví všechno o každém, chybí tolerance. „Divné děti“ odmítají řeči venkovských drben, nechotu a nezastírané nepřátelství sousedů, sobectví a nepochopení příbuzných. Nepřístupují na intoleranci k odlišnému chování a na nesnášenlivost až konfrontaci k někomu, kdo se rozhodne žít v ústraní. Reagují po svém a hájí pozici slabšího, vymezují se vůči přetvářce, aroganci a předpojatosti. Reakce „divné paní Machové“, kterou ve vesnici nazý-

vají klepny čarodějnicí, vyvolá u dětí takový respekt, že se stávají jejími spojenci. Zdrojem napětí (tenze) nejsou dospělí sami o sobě, ale „oni“, „ti“ pod kopcem, kteří mají své ploty jako demarkační čáry. Děti přebírají na sebe odpovědnost, neštítí se stáří, jsou starostlivé. Usilují ze všech sil postarat se o zraněnou a dostat ji na postel, očistit ji a převléknout. Ani se nepodivují, že se k staré paní s úplnou samozřejmostí přitulí smutná kočka. Znájí se. Ona se dětí na oplátku na nic nevyptává. Ani odkud pocházejí, ani jak se jmenují. Pojmenovává si je sama podle vzhledu, je potěšená až dojatá zájmem dětí, vděčná za přinesené jídlo. Děti vykonají, co si stará paní přeje: nepřivolají ani policii a ani záchranku, dokonce přijímají dárek, třebaže je odpuzuje a jeho prostřednictvím se pomstí „nepřátelům“ staré paní. Dochází zde k přirozené souvztažnosti dětského a dospělého fenoménu.

Závěr je viděný pohledem Mily. Na konci sedí v autě s darovanou smutnou kočkou na klíně a čeká na odjezd domů. Na její návrh dostala bezejmenná kočka konkrétní jméno Malvína. Evokuje tak malou vzdorovitou pohádkovou vílu, kterou královna vykázala ze své družiny. Při vytváření hierarchie hodnot mohou literární umělecké obrazy sehrát důležitou úlohu v životě dítěte, protože se mohou stát základem pro etický rozměr jeho osobnosti, dokážou svými zobrazovanými modely chování, citění a konání postav umělecký obraz konkretizovat a v tom smyslu zprostředkovat zážitkově-emocionální intenzitu literárního díla (STANISLAVOVÁ 2013: 8).

Návratná témata a motivy (román *Pod sněhem*)

Čtveřici knih pro děti a mládež předcházeli romány *Pod sněhem* (2015), v němž se téma rodiny spojuje s motivem domu, setkáváme se v něm s postavami dětskými a dospělými, s ožívováním zapomenutých okamžiků, které dávají věcem i zvířatům nový význam. Podobně jako jinde se v něm setkáváme s prostorovou dvojpolostí: s prostředím venkova a města, s tématem paměti (zapamatováním si některých vztahových a smyslových vjemů) i se zapomínáním. Časoprostorově je zarámován do jednoho dne jako v klasickém divadelním dramatu (STEHLÍKOVÁ 2015: 3). Část rodiny se přemísťuje do rodného domu na narozeninovou oslavu otce. Ve volvu se tísňí sestry Blanka, Olga, Kristýna, dohromady mají čtyři děti a psa Barona. Děti se hašteří a přetahují o notebook, chvíli je v autě horko, venku fouká, musí zastavit na benzínce, aby se najedli a napili. Mezi sestrami to

neustále jiskří a celkem snadno lze odhadnout, co si o sobě myslí. Aspekt dospělosti se v tomto románu pochopitelně odlišuje od dětského a dospělého aspektu předcházející dvojice knih, nicméně sestry v sobě nesou vzpomínky z dětství, rostlé do myslí a citů v podobě tichého soupeření a drobných křivd. Nevšimly si citové vyprahlosti rodičů, nepostřehly matčino vyhoření a otcovu apatii. Literární kritik Josef Chuchna nazval svou recenzi románu *Peklo* jsou ti druzí a taky trochu já (CHUCHNA 2015). Každá z dcer reaguje jinak a po svém. Navzájem se vzdálily a bez rodinného alba či bez připomenutí oblíbených jídel by si snad z dětství nic nevybavovaly. Unavený otec část večera přežije nebo prospí, brzy odchází z vlastních narozeninových oslav.

Z matčiných retrospekcí psaných v románu kurzívou se dovídáme, že záhy po odchodu dcer z rodného domu se ujala zatoulaného kocoura a postupně sdílela domácnost s novými kočkami. Otec reagoval po svém. Nic neříkal a přestěhoval se do opuštěné babiččiny chalupy na kopci. Až se v domě všechno zklidní, rozhodne se nejstarší Olga jít po otcových stopách ve sněhu, aby zjistila, zda se mu nic nestalo. Dojde k osamělé chalupě na vršku, nahlédne oknem dovnitř. Vše zůstalo při starém, jen v rohu místnosti stojí nevybalené černé pytle, pravděpodobně s otcovými věcmi. Jako děvčátko a dívka trpěla otcovými trvalými útekami do pracovny, myslela si, že jeho práce je mu nad vším, že nemá na rodinu čas. Proto rozhovory s dcerkami omezoval, nebo po chvíli přerušoval. Olga ovšem nyní nikde nevidí pracovní kout. Otec se chystá ke spaní, má povadlé tělo, sedne si na postel, rozsvítí lampičku, znovu vstane a jde ke dveřím. Vrací se s kočkou v náruči a vypustí ji do místnosti. Když znovu ulehne, kočka za ním vyskočí na gauč a stočí se tátovi u nohou. On ji naučeným pohybem pohladí. „Člověk nikdy neví, co bude. Ale něco jo,“ pomyslí si Olga“ (SOUKUPOVÁ 2015: 366). Mezi ní a otcem vždy vážla komunikace. Zdálo se jí, že byla v rodině nejvíce přehlížena. Avšak pohled dovnitř staré chalupy rozkrývá nečekaně intimní obraz.

Soukupová tady pracuje s podobnými motivy jako v prózách pro děti. Ty pátaly po tom, co se stalo Snížkovi, následně odkud přišla smutná kočka, přitom odhalily podstatnější vztahy a souvislosti. V románu *Pod sněhem* se jedním z vrcholů narozeninového dne měl stát „černý dort“, připravený podle staré rodinné receptury. Vypadá podobně, ale není stejný. Stává se symbolickým kontrastem mezi skutečností a zdáním, mezi formou a obsahem, spojeným s odcizováním, ztrátou komunikace a řečové paměti. U generace otců a dětí se odcizení projevvalo mlčením a vzdálením se, u generace vnuků nastává předčasně uzavírání se do mobilních a počítačových bublin. Klíčové u Olžina okamžiku prozření (epiphany) se stane, když u vchodu chalupy uvidí tátovy běžky. Proto večer několi-

krát krátce usnul a stěžoval si na bolest kolena. Vybaví si ovšem také vzácné momenty souznění s otcem. Jak jen oni dva spolu běželi ztichlou zasněženou krajinou přecházející v les a jak jako dívenka následovala jeho běžeckou stopu. Ta se stala paměťovou stopou. Běžky a běh života nabývají v celém románu na novém významu. Vede k rozpomínání a výpovědi o bytí (HODROVÁ 2001: 661), o vztahu k nejbližšímu člověku. Následování otcových stop získává na symbolice svou intimitou návratu, třebaže s přibývajícím sněžením šlépěje mizí. V rodinných vztazích sice dále zůstává mnoho pod povrchem, nedořečeného a nevyřešeného, trvá distance mezi vnímáním určitých okamžiků, dojmů, pocitů, vjemů, časem a vzdálenostmi mizejících, otisky však zůstávají, doprovázené zjištěním, že ve vzájemných kontaktech tomu mohlo být také jinak. Nic však není definitivně uzavřeno.

Závěr

Zaměřili jsme se na zobrazení a tematizaci lidských životních světů ve vybraných knihách Petry Soukupové, které jsme tradičně označovali jako intencionální a neintencionální s vědomím, že tento termín je v současné knižní produkci literatury pro děti a mládež relativizován. Umělecká tvorba pro děti dnes tematizuje vážné životní jevy a situace a podává přesvědčivý obraz o lidském životě. Soukupová se po narození dcery netají tím, že chce oslovit mladého adresáta a dotknout se hlubších lidských problémů. Její dětské postavy prožívají rozličné emoce, jako je například strach, stud, zklamání, přizpůsobují se, vciťují, učí se ovládat nálady, řešit problémy, být empatické. Autorka variuje rodinná témata v prózách pro dospělé i v prózách pro děti a mládež, přitom rozdílů nevidíme mezi tím, co je tematizováno, ale jak se tematizuje. V knihách pro děti nechybí humor, dobrodružnost a zábavnost. Jestliže se epizody vztahují k určitým životním problémům a částečně se najdou řešení, nebo se upozadí, je to způsobeno navázáním dětských přátelství, přilnutím k zvířeti, situacemi známými také z mimoliterární skutečnosti. Společným atributem próz Petry Soukupové je autorčin smysl pro dětský aspekt a pronikání aspektu dospělého do dětského světa, stejně jako schopnost rozpoznat v přístupech dospělého individuální paměťové stopy formované v dětství (SLIACKY 2014: 90–97). Indikátorem postav bývá dominantní rys vztažený podle zájmu nebo záliby mluvčího a ten se opakuje a různým způsobem doplňuje. Tato prezentace postihuje určité charakteristické

rozdíly či jen odstíny, které přesahují kapitoly knih. Dětské i dospělé postavy se vydávají na cestu, směřují do nového prostředí, přitom se nejednou to rozhodující odehrává v omezeném prostoru (v domě, autě aj.). V prózách se tematizují především tradiční vztahové vazby (rodičů a dětí, sourozenců, příbuzných, generačních vrstevníků, sousedů), nechybí problémová komunikace, outsiderství nebo jinakost. Dospělí nejsou prosti negativních atributů, stejně jako Bertík, Martina, Viktor a „divné děti“, které spojují společné události, tajnosti i pátrání po příčinách problémů, odvíjejí se v souvislosti s překonáváním osobních limitů i s rozpoznáním vztahových slabin.

Soukupová ve svých prózách rozkrývá malá sociální a emoční dramata vystavená na interaktivním principu. Kapitoly prózy pojmenované podle křestních jmen účinkujících postav, reflexe dětí v pozici přímých vypravěčů se nezaměřují jen na sebe, všímají si také ostatních, a tím částečně přebírají kompetence personálního narátora.

PRAMENY

SOUKUPOVÁ, Petra

2007 *K moři* (Brno: Host)

2009 *Zmizet* (Brno: Host)

2014 *Bertík a čmuchaadlo* (Brno: Host)

2015 *Pod sněhem* (Brno: Host)

2017a *Kdo zabil Snížka?* (Brno: Host)

2017b *Nejlepší pro všechny* (Brno: Host)

2019 *Klub divných dětí* (Brno: Host)

2023 *Divné děti a smutná kočka* (Brno: Host)

LITERATURA

BÍLIK, René

2009 *Interpretácia umeleckého textu* (Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS)

DRAHOŇOVSKÁ, Kamila

2018 „Vypravěčský soubor tří generací“, in *iliteratura.cz* = <http://www.iliteratura.cz/clanek/39403/soukupa-petra-nejlepsi-pro-vsechny=28.1.2022>

EDER, Kryštof

2024 „Proměna kritické recepce prozaických knih Petry Soukupové v souvislosti s debatou o takzvaném literárním mainstreamu“, *Česká literatura* 72, č. 11, s. 53–80

FIALOVÁ, Alena (ed.)

2014 *V souřadnicích mnohosti. Česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích* (Praha: Academia), s. 347–350

HODROVÁ, Daniela a kol.

2001 *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století* (Praha: Torst)

CHUCHNA, Josef

2015 „Peklo jsou ti druzí a taky trochu já“, in *Lidové noviny XXVIII*, č. 97, příloha Orientace, s. II.

ISER, Wolfgang

2009 *Jak se dělá teorie* (Praha: Karolinum)

KÁRA, Jakub

2018 „Chladná a ještě chladnější“, *Host XXXIV*, č. 1, s. 50–51

KOPÁL, Ján

1997 *Próza a poézia pre mládež. Teória/poetológia* (Nitra: Enigma), s. 20–28

MIKO, František

1969 *Estetika výrazu* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo)

1973 *Od epiky k lyrike* (Bratislava: Tatran)

PIORECKÁ, Kateřina

2014 „Petra Soukupová: K moři“, in *V souřadnicích mnohosti. Česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*. Editor Alena Fialová (Praha: Academia), s. 535–542

PLESNÍK, Ľubomír

1995 *Pragmatická estetika textu* (Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre)

RAKÚS, Stanislav

1993 *Medzi mnohoznačnosťou a presnosťou* (Levoča: Modrý Peter)

SLIACKY, Ondrej a kol.

2014 *Dejiny slovenskej literárnovednej reflexie literatúry pre deti a mládež* (Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave)

STANISLAVOVÁ, Zuzana

1995 *Priestorom spoločenskej prózy pre deti a mládež* (Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity)

2013 *Ĕthos a poésis v umeleckej tvorbe. Štúdie o literatúre pre deti a mládež* (Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity)

STEHLÍKOVÁ, Olga

2015 „Ten talíř s nakrájenými řízký“, *Tvar 15*, č. 12, s. 3

